

## Marx, Hukuk, Etik

Hilmi Yavuz

Marksizmin, kuşatıcı ve bütünsel bir Etik'i ve bir Hukuk kuramı olmadığı, olmayacağı; çünkü Ahlak'ın ve Hukuk'un birer "üstyapı" kurumu (düzlemi) olarak sınıf-bağımlı ("class-bound") bir toplumda bulundukları; dolayısıyla da, olsa olsa sınıf-bağımlı bir ahlaktan ya da sınıf-bağımlı bir hukuktan söz edilebileceği öne sürülür; hukukun ve etikin bağımlı oldukları (toplumsal) sınıfa gönderme yapılarak tanımlanabileceği belirtilir! "Feodal" ahlak, "burjuva" hukuku vb. örneklerinde olduğu gibi.

Bu öneri doğruysa, Marksizm bağlamında bütünsel, kuşatıcı ve sınıf-bağımlı olmayan bir etikten ya da bir hukuk kuramından değil, sınıf-bağımlı olduğu için parçalı (fragmentary) bir ahlaktan (küçük harfle) ve bir hukuktan söz edilebileceği çıkarılsanabilir mi? Bir başka deyişle, Marksizm'de hukukun ve ahlakın sınıf-bağımlı oluşunun, hukuka ve ahlaka ilişkin bütünsel, kuşatıcı ve sınıf-bağımlı olmayan bir kuramı zorunlu olarak dışta bıraktığı söylenebilir mi?

Daha başından şunu söylemekte yarar var: Marksizmin kurucularının ayrı bir etik, ya da bir hukuk kuramı öne sürmek gibi bir niyetleri olmamıştır. Tersine: Marx'ın ahlaksal önkabullere dayalı normatif bir etik, ya da soyut haklara da-

yalı bir hukuk kūrāmını reddettiğini söyleyebiliriz. Marx, (ana)yasal hakların, ahlak ilkelerinin rasyonel ve ebedi "norm"lar olmadıklarını; dolayısıyla, toplumdan önce gelmediklerini; bunların, toplumun dışında oluşmuş kavramsal bir dizge olarak verilmediklerini; bu yüzden de bu hak ve ilkelerin toplumu "yukarıdan" belirlemediklerini önesürer. Ona göre, bu ilkeler, kodlar ve haklar, yaşam biçimlerinden, kısaca toplumsal pratikten çıkar; tersiyse doğru değildir.<sup>1</sup> İşlevlerin toplumsal bölünüşümü ya da karakteri değiştikçe, yani sınıflar değiştikçe, "verili" ahlak ilkeleri, yasal haklar ve dizgeler de değişir. (Ancak, özellikle Roma Medeni Hukuku'nun, Marx'ın argümanını ne kertede örselediğini ileride göreceğiz.)

Özetle şu: İnsanlık tarihini, toplumların sınıf bazında dönüşümleriyle temellendiren bilimsel kuram, toplumsal bilincin öteki bütün formlarını belirlediği gibi, hukuk ve ahlakın da belirlendiğini öne sürer. Bu, apaçık böyle.

Ama, gene de Marksizmin, sömürüldüğü için acı çeken işçi sınıfını, dolayısıyla tüm insanlığı özgürleştirmek gibi bir erek'i (*telos*) içerdiği de yadsınamaz. Marx, bu özgürleşmenin, yabancılaşmanın ortadan kalkması ile gerçekleşebileceğini söyler. Yabancılaşmayı (*Alienation*),

Nesnelleştirmeden (*objectification*) ayırır ve Hegel'i bu iki kavramı birbirine karıştırdığı için eleştirir. Nesnelleştirme, insanın kendisini, doğada ve toplumda örneğin, alet üreterek dışsallaştırması (*exteriorisation*) sürecidir. İnsan, bu süreçte, ekonominin en basit formu üzerine kurulmuş toplumsal ilişkiler yapısı içinde, başkaları (öteki) için, zorunlu olarak bir obje (nesne) durumuna gelir. Nesnelleştirme, burada doğanın insansallaştırılması, insanın doğayı kendi dilegetirilişine dönüştürmesi söz konusu olduğu için, kaçınılmazdır. Yabancılaşma ise, insanın kendi etkinliğini, kendi özünü, kendi dışında yabancı ve yıldıracı bir iktidar olarak bulması anlamına gelir. Kapitalist toplumda nesnelleştirme, emek açısından bir yabancılaştırma süreci; sermaye açısındansa, yabancılaşmış emeğin temellükü (*appropriation*) olarak görünür.<sup>2</sup> Dolayısıyla yabancılaşmanın aşılması, "gerçek bir insansal toplum" (*truly human society*) kurulması için zorunlu bir önkoşul olur. Burada, yabancılaşmanın aşılmasının, bir kendinde—son, koşulsuz bir erek, ya da Kant'çı bir anlamda bir imperatifi içerdiği düşünülebilir. "Yabancılaşma aşılmalıdır!" türünden bir imperativ, gene de sınıf—bağımlı kalacak, dolayısıyla da, kendinde—son olmayacaktır. Üstelik, koşullu bir imperativ olduğu, bir Kategorik—İmperativ olmadığı için, ahlak ilkesi de olamayacaktır. Burada herkesin kolaylıkla kavrayabileceği basit ve çok bilinen bir savı yineleyeceğim: Gerçek insansal toplum, bir ahlak ideali olarak, bütün sınıfların ve devletin "solduğu" sınıfsız bir toplumun idealidir. Öyleyse, kuşatıcı bir Etik, ancak, toplumun sınıf—bağımlı, yani parçalı (*fragmentary*) bir toplum olmaktan çıkmasıyla gerçekleşir. Bu durumda da ahlak

ın sınıfsal olmaktan çıkıp İnsan Doğası'na ilişkin bir kurama (Etik) dönüşebilmesinin önkoşulları hazırlanmış olur.

Öte yandan, hukukun İnsan Doğası'na ilişkin bir Kuram'ı temellendirmesi konusunda, Marksizm bağlamında epistemolojik bir problem var gibi görünüyor. Bu problem şudur: Marx'ta ekonomik yapı (ya da "altyapı"), mülkiyet ilişkileriyle temellendirilmiştir. Mülkiyet ilişkileriye, insanların içinde bulundukları hukuksal (*legal*) ilişkilerin oluşturduğu alanda gerçekleşir; ya da en azından, mülkiyet ilişkilerinin bir bölümünü oluşturur. Böyle olunca da hukuk, nasıl bir üstyapı kurumu olabilir? Problem budur.

Üstelik Marx'ın *Ekonomipolitik'in Eleştirisi'ne Katkı'ya* yazdığı 1859 (ilk) önsözünde, üstyapıyı "siyasal ve hukuksal" bir kurum olarak betimlediğine bakılırsa, problem, temelli bir çelişkiyi de içeriyor. G.A. Cohen'in "legalite problemi" (*the problem of Legality*) adını verdiği<sup>3</sup> bu güçlük, Cohen'in dilegetirilişiyile şöyledir: "Ekonomik yapı mülkiyet ilişkileriyle kuruluyorsa, bu yapı, açıkladığı varsayılan legal üstyapıdan nasıl ayrılır?" Cohen, Plekhanov'un, "tarihsel görüngeleri anlamının anahtarı, mülkiyet ilişkilerinde aranmalıdır, demek, bu anahtar hukuk kurumlarındadır demektir" sözünün hemen arkasından "ama hak hak, ekonomi de ekonomidir; bunları birbirine karıştırmamak gerekir" dediğini aktardıktan sonra soruyor: "Ekonomik yapı hukuksal terimlerle tanımlanıyorsa (*defined*), bu iki düzlem nasıl birbirine karışmaz? Bu tanıma göre, ekonomik yapı, mülkiyet yapısı değil midir? Ya da en azından, mülkiyet yapısını içermekte değil midir?"<sup>4</sup>

Kuşkusuz bu problem, ekonomik yapının kendisi ile o yapının hukuksal (*le-*

*gal*) dilegetiriliş biçimlerinin farklı epistemolojik düzeyler oldukları öne sürülerek çözümlenemez. Çünkü hukuksal (*legal*) yapı, burada, ekonomik (alt) yapı üzerine (onun hakkında) bir dilegetiriliş tarzı, ya da bir öte—söylem değil, (alt) yapının ta kendisidir; bir başka deyişle, Marksizmde üretim ilişkileri ile mülkiyet ilişkileri bir ve aynı şeydir.<sup>5</sup>

Gelgelelim Marx, sanki böyle bir problem yokmuş gibi konuşmaktadır. *Ekonomipolitik'in Eleştirisi'ne Katkı'ya* yazdığı 1859 önsözünden 10 yıl önce, 1849'da Ren Demokratları'nın yargılamaları sırasında tanık olarak dinlendiğinde Marx, şunları söyleyecektir: "Toplum hukuk üzerine kurulamaz. Bu, hukuksal (*legal*) bir kurmaca'dır (*fiction*); tersine, hukuk, toplumun üzerine kurulur ve toplumun ortak çıkar ve gereksinimleri de, belirli bir tarihsel dönemdeki maddi üretim tarzının sonucudur. Şu anda elimde tuttuğum Code Napoléon, modern burjuva toplumunu yaratmış değildir; —tersine, 18. yüzyılda ortaya çıkan ve 19. yüzyılda gelişen burjuva toplumu, bu koddan, kendi hukuksal (*legal*) dilegetirilişini bulur."

Bu çelişki, belki de Marx'ın, özellikle *Grundrisse*'de, çözmekte bir hayli zorlandığı bir başka problemin de temelidir. Marx, bu metinde, Roma özel hukukunun konumuna değinir ve "burada tartışılması asıl güç olan nokta" der, "üretim ilişkilerinin hukuksal, ilişkiler biçiminde nasıl orantısız bir biçimde geliştiğidir".<sup>6</sup> Marx, "örneğin, Roma Medeni Hukukunun (ceza ve kamu hukukunda o kadar değil) modern üretimle ilişkisi böyle" der. Marx'ın burada "üretim ilişkilerinin hukuksal ilişkiler" (mülkiyet ilişkileri) biçiminde gelişmesinden söz ettiğini, özellikle vurgulamak gerekiyor.

minde gelişmesinden söz ettiğini, özellikle vurgulamak gerekiyor.

Roma Özel Hukuku'nun Marx'ın dizgesinde istisnai bir konumda bulunması, üretim ilişkilerinin değişmesine karşın, hukuk dizgesinde (legal ilişkilerde) bir değişiklik olmamasından kaynaklanıyor. Öyleyse bu problemi şöyle koyabiliriz: Nasıl oluyor da, modern Kapitalist üretim ilişkileri, içeriği (kavramları, kuralları vb.) antik Roma yasalarına çok şey borçlu olan birtakım yasalarca düzenlenen mülkiyet ilişkilerinde, hukuksal (*legal*) dilegetirilişini bulabiliyor?

Marx'ın bu problemin çözümüne ilişkin açıklamalarını yine *Grundrisse*'de buluyoruz: Marx, şöyle diyor: "Bu Hukuk (Roma Medeni Hukuku) her ne kadar mübadelenin kesinlikle gelişmemiş olduğu bir toplum aşamasına tekabül ediyorsa da, yine de sınırlı bir çerçevede mübadele gelişmiş olduğu için hukuki kişi'yi, yani tam deyimiyile mübadele içindeki bireyi belirleyen karakteristikleri tanımlayabilmiş ve böylece sanayi toplumunun hukukuna (ana-hatlarıyla) ve özellikle yükselen burjuva toplumunun Ortaçağ'a karşı öne sürmek zorunda olduğu hukuka öncülük etmiştir. Oysa bu hukukun gelişmesi, Roma toplumunun çözülme dönemine rastlar."<sup>7</sup>

Demek ki, Marx'a göre, Kapitalist mülkiyet ve mübadelenin öğeleri, Kapitalist ekonomik yapının oluşmasından çok daha önce ve dar idiler ve bu öğeleri örgütleyen antik yasalar, bunların "Kapitalizm" adını verdiğimiz özgül örgütleniş içindeki ilişkilerine *a fortiori* uygulanabiliyorlar. Ya da şöyle: Bir sosyal formasyonda *periferik* olan bir tür mülkiyet ilişkileri (hukuksal ilişkiler), bir başka sosyal formasyonda *Merkez'e* taşınabiliyor; Mülki-

yet ilişkilerinin Merkez'de ya da Periferik olmalarını ise, o sosyal formasyonda eklenmiş olan üretim tarzlarından hangisi başatsa (*dominant*), o belirliyor!

Roma Özel Hukuku'nun bu konumu, hukukun, ya da hukuksal (*legal*) ilişkilerin (mülkiyet ilişkilerinin), Marx'ın dizgesinde, tıpkı ahlak gibi, ekonomik yapı tarafından dolaymlandığını (*mediated*) gösteriyor. Öyleyse, gerek hukukun gerekse ahlakın, altyapı ile dönüştüğünü, bu bağlamda kesinlemek gerekiyor.

Hukuk ve ahlakın Marx'ın dizgesinde, öteki düzlemlerle birlikte dönüşüyor olmasının bir kuramsal sınırı var; sınıfsız toplum! Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'ndeki "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar" maksimi ile dile getirilen "Adalet" kavramının hayata geçirildiği gerçek insansal toplumun ta kendisidir.

Demek ki, Marksizm'de hukuk ve ahlak, pratik ideolojiler (değiş Althusser'in dir) olarak, sınıf—bağımlılıklarını örtük bir biçimde dile getirirler ve sınıflı toplumlarda gerek bilimsel/kuramsal pratiklerle (bilim gibi), gerekse kuramsal pratiklerle (Diamat dışında felsefeler ve teoloji gibi) karşılaşırlar. Öte yandan Marx, "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar" formülasyonu ile dile getirilen distribütif adaletin, başka türlü söylersek: gerçek bir insansal toplumda sınıf bağımlılığından zorunlu olarak kurtulmuş hukuk ve ahlakın, bu kez Sınıfa değil de İnsan Doğası'na temellenebileceği-

ni söylemiş olabilir. Burada, gereksemler ve yeteneklere dayalı bir Adalet anlayışının, hukuk ve ahlak için felsefi bir temel oluşturuyor olabilmesinin İnsan Doğası'na ilişkin bir söylemi içerdiğini keşinleyebiliriz. Ahlak ve Hukuk, ancak sınıfsız bir toplumda birer Kuramsal İdeolojiye dönüşebilir ve ancak bu koşullarda Marx'ın Bilimsel Kuram'ı onun felsefi antropolojisine eklenenebilir.

### NOTLAR

- 1) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Bkz. Eugene Kamenka, *The Ethical Foundations of Marxism*, Routledge Kegan and Paul, Londra 1962, s. 106—109.
- 2) Alan Swingewood, *Marx and Modern Social Theory*, Macmillan, Londra 1979, s. 90—91.
- 3) G.A. Cohen, *Karl Marx's Theory of History*, Charendon Press, Oxford 1984, s. 217.
- 4) a.g.y.
- 5) Ekonomik altyapının dile getiriliş tarzının hukuksal (*legal*) terimleri bu söylemin dışında bırakarak yeniden yazılması, bu probleme bir "çözüm" olarak öne sürülmüştür. (Bkz. G.A.Cohen, *Karl Marx's Theory of History*, a.g.y.) Cohen'in bu çözümü içeren (ayrıntılı) argümanını aktarmak gereksiz. Ancak, ilk evrede, analitik olarak "F—hakka'nı F—gücü" (iktidarı) diye yazarak işe giriştiğini belirtelim.
- 6) Karl Marx, *Grundrisse* (Ekonomi Politikin Eleştirisi İçin Bir Ön Çalışma), Birikim Yayınları, İstanbul 1979, s. 183.
- 7) a.g.y., s. 280.